

**A TANULÁSBAN AKADÁLYOZOTT TANULÓK NÉMET NYELVOKTATÁSÁNAK
HELYZETE NYÍREGYHÁZÁN**

Szerzők:

Nemes Magdolna (PhD.)
Debreceni Egyetem
(Magyarország)

Rózsa Helga
Nyíregyházi Göllesz Viktor Speciális Szakiskola,
Általános Iskola és EGYMI
(Magyarország)

Szerző e-mail címe:
nemesm@ped.unideb.hu

Lektorok:

Molnár Balázs (PhD.)
Debreceni Egyetem
(Magyarország)

Bocsi Veronika (PhD.)
Debreceni Egyetem
(Magyarország)

...és további két anonim lektor

Nemes Magdolna, Rózsa Helga (2021): A tanulásban akadályozott tanulók német nyelvoktatásának helyzete Nyíregyházán. *Különleges Bánásmód*, 7. (4). 69-81. DOI [10.18458/KB.2021.4.69](https://doi.org/10.18458/KB.2021.4.69)

Absztrakt

Jelen tanulmány a tanulásban akadályozott tanulók német nyelv-oktatásának helyzetét mutatja be Nyíregyházán. Kutatásunkban félig strukturált interjúkat alkalmaztunk, a szülők és a tanulók, valamint a nyelvtanárok körében. A témát az érintett hetedik és nyolcadik osztályos tanulók és szüleik szempontjából vizsgáltuk. A cél az volt, hogy feltérképezzük benyomásaikat, amelyek segítséget nyújthatnak az egységesítésben. A vizsgálatban 25 tanulásban akadályozott tanuló és szüleik vettek részt. Az interjúk a Nyíregyházi Göllesz Viktor Szakiskola, Általános Iskola és EGYMI, valamint a Nyíregyházi Bárczi Gusztáv Általános Iskola, Képességfejlesztő Iskola, Kollégium és EGYMI 7. és 8. osztályos tanulóival készültek 2020 tavaszán. A vizsgált képet a gyermekeket tanító két nyelvtanárral készült interjú teszi teljessé. A tapasztalatok azt támasztják alá, hogy a résztvevők részéről igény van az egységesítésre. A diákok, a nyelvtanárok és szülők számára is könnyebbé jelentene az otthoni tanulás támogatásában, ha egységes tankönyvkiárat állna rendelkezésre. A kutatás során kapott válaszokból arra következtethetünk, hogy a pedagógusok nagy hangsúlyt fektetnek az egyéni képességekhez való alkalmazkodásra és a játékos, kommunikatív nyelvoktatásra.

Kulcsszavak: attitűd; játékos nyelvoktatás; német nyelv; SNI tanulók

Diszciplína: pedagógia

Abstract

TEACHING GERMAN IN NYÍREGYHÁZA TO STUDENTS
WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

The present paper deals with the issues of teaching a second language to school-aged children with SEN in Nyíregyháza, Hungary. In our research we made semi-structured interviews with open-ended

questions featuring 25 children with Special Educational Needs in grades 7 and 8 in order to gain more information about their opinion and attitudes concerning German lessons at school, which in turn might help to unify the material and/or the methods. We also contacted the children's parents (25) to fill out a questionnaire about their impressions and opinions with regard to their children's German learning experience at school. Finally, we asked the two teachers to paint a broader picture of teaching German to children with SEN. The research took place in spring 2020 in Nyíregyháza. We did our research in Viktor Göllesz Vocational School, Skills Development School, Student Hostel and Integrated Special Educational Methodological Institution as well as in Gusztáv Bárczi Primary School, Skills Development School, Student Hostel and Integrated Special Educational Methodological Institution. To carry out our research, we asked for the parents' and the head teachers' ethical consent. Our experience underlines that all the participants in the teaching process feel that there is a need for unification. It would be much easier for all parties to have a German course book written for students aged 13-16 with SEN. Based on the answers of the language teachers, we came to the conclusion that they pay attention to individual development and playful, communicative language teaching, even though it is challenging to teach German to children with SEN, as they often have difficulties in their mother tongue.

Keywords: attitude, German learning experience, children with SEN, playful language teaching

Discipline: pedagogy

A nyelvpedagógusok és a gyógypedagógusok számára rendkívül kevés információ áll rendelkezésre az enyhén értelmi fogyatékos tanulók idegen nyelv-tanításáról mind a hazai, mind a külföldi szakirodalomban (Meggyesné Hosszu, 2015; Mályusz és Mező, 2017). Kutatásunk a tanulásban akadályozottak kötelező nyelvoktatásával kapcsolatos hazai tapasztalatokat kívánja feltárni. Témaválasztásunkat alátámasztja az a tény, hogy 2019-/2020-as tanévben a sajátos nevelési igényű (továbbiakban: SNI) tanulók száma tovább emelkedett (létszámuk közel 57 ezer fő), ami az általános iskolások 7,8%-át jelenti. Többségük, 41 ezer fő (a SNI tanulók 72%-a), integrált nevelésben és oktatásban részesül (I1). A SNI tanulók 28%-a, közel 16 ezer fő, vesz részt speciális oktatásban, akiknek a nyelvoktatása lényeges feladat.

A tanulásban akadályozottak nyelvtanításával kapcsolatban a szakemberek, a szülők és a nyelvtanárok véleménye sem egységes. Vannak, akik úgy vélik, főlegesen terhet jelent a tanulók számára, hiszen az anyanyelvi ismereteik is korlátozottak. Az

iskolai nyelvórákra a tanulásban akadályozott tanulóknak nincs szükségük. A nyelvórán tanultakat a diákok gyorsan elfelejtik, így gyakorlatilag alig érhető el mérhető fejlődés, szókincsük nem bővül és nyelvtani ismereteik sem. Nem lesznek önálló nyelvhasználók, valódi beszélgetőpartnerek. Más vélemények szerint e populáció esetében is érhetőek el sikerek. A tanulók egy része képes lesz alapszinten (A1) kommunikálni, számára ismerős témákban, egyszerű nyelvi eszközöket használva megértetni magát. A tanulásban akadályozott tanulók esetében nem a nyelvvizsga és az emelt szintű nyelvi érettségi a cél, hanem a hétköznapi alapszókincs felépítése, a célnyelvi beszélők iránti érdeklődés felkeltése és nyelvtanulás iránti pozitív attitűd kialakítása és fenntartása.

A vizsgálat

Kutatásunk arra keresi a választ, hogy milyen tapasztalataik vannak a diákoknak a nyelvoktatással kapcsolatban és a szülők hogyan állnak az

idegennyelv-oktatásának lehetőségéhez. Úgy véljük, fontos megvizsgálni, miben látnak nehézségeket a szakemberek, azaz a nyelvtanárok e téren, és mit tapasztaltak az intézményekben a nyelvoztatás gyakorlati megvalósulása során. A nyelvválasztási szabadságra fókuszál a tanulmány kutatási részének egy másik szegmense.

A vizsgálat hipotézisei

1. Az Európai Unió csatlakozás óta (2004) Magyarországon is fontos szerepet kap a nyelvtanulás. Az 1990-es években egyre nagyobb teret kaptak a nyugati nyelvek, az angol és a német nyelv szerepe felerősödött. Nyolcadikos tanulók idegen nyelvi motivációját és attitűdjét mérő magyarországi vizsgálat a tanulókat két csoportba osztja: a világnyelvet (angol) és a nem világnyelveket (német, francia, olasz, spanyol, orosz) tanulókat; és a diákok többsége első idegen nyelvként az angolt választja (Nikolov 2011). A szakirodalom alapján feltételezzük, hogy a tanulásban akadályozott tanulók többsége is az angol nyelvet választja.
2. A 21. század második évtizedében megfigyelhető, hogy a magyar szülők jelentős része törekszik arra, hogy gyermeke minél korábban idegen nyelvet tanuljon. „Multikulturális világunkban mára a mindennapi élet is számtalan olyan helyzetet teremt, amelyben nyelvtudás nélkül nem, vagy csak alig lehet boldogulni, ezért az idegen nyelvek ismeretének ma igen magas a társadalmi értéke, hiszen a hasznossága egyértelmű” (Téglás, 2017). A megnövekedett nyelvtanulási igény alapján feltételezzük, hogy a szülők fontosnak tartják gyermekük idegen nyelv-tanulását.
3. Egy idegen nyelv tanulása során a nyelvi fejlődés mellett a célnyelvi ország kultúrájának megismerésére is lehetőség nyílik. Fontos, hogy a gyermekekben a tanult nyelv, az anyanyelvi beszélők és kultúrájuk iránti érdeklődés alakuljon ki, a nyelvtanítás fontos célja a pozitív attitűd és

a motiváció felébresztése és megőrzése. A játékoság, az audiovizuális eszközök és a szemléltetőeszközök, valamint a manipuláció kiemelt fontosságúak a tanulásban akadályozottak tanítása során. Mindezek alapján feltételezzük, hogy a tanulásban akadályozott tanulók élvezik az iskolai keretek között zajló nyelvtanulást.

Módszer

Az empirikus kutatás módszere a félig strukturált interjú és a kérdőív. A vizsgálatban 25, német nyelvet tanuló tanulásban akadályozott tanuló (interjú) és szülei (kérdőív) vettek részt az általános iskola 7. illetve 8. osztályából, 2020. január és február hónapban. A kutatás zárásaként a két német nyelvtanárral készült interjú, melyben a tanulásban akadályozott tanulók körében szerzett nyelvoztatási tapasztalataikról kérdeztük őket. Így az eredmények képet adhatnak arról is, miként történik az idegen nyelv oktatásának bevezetése.

A tanulmány elkészítéséhez szükséges felmérést pilot kutatás, előzetes próbamérés előzte meg 2019 októberében. A felmérésben négy tanulóval és négy szülővel 2019 őszén. A tanulók esetében félig strukturált 12 kérdéses interjú felvételére került sor, ám a szülők esetében ez nem volt kivitelezhető, ezért ők kérdőív formájában kapták meg a 12, nyílt végű kérdést.

A hazai kutatásban részt vevő intézmények

Kutatásunkba két kelet-magyarországi intézményt vontunk be: a Nyíregyházi Göllesz Viktor Szakiskola, Általános Iskola és Egységes Gyógypedagógiai Módszertani Intézményt és a Bárczi Gusztáv Általános Iskola, Készségfejlesztő, Kollégium és Egységes Gyógypedagógiai Módszertani Intézményt.

A Nyíregyházi Göllesz Viktor Szakiskola, Általános Iskola és EGYMI pedagógiai programja alapján az idegennyelv-oktatása kiterjed a hazánk és a külföldi országok népeinek megismerésére, illetve

az adott ország környezetének ismeretére. Az idegennyelv-oktatás része a környezeti nevelés is. A pedagógiai program szerint az intézményben 7. osztálytól kezdve heti két órában tanulnak idegen nyelvet, és szóban adnak számot a tanulók tudásukról.

A nyíregyházi Bárczi Gusztáv Általános Iskola, Készségfejlesztő, Kollégium és EGYMI pedagógiai programja figyelembe veszi a szakmai ajánlásokat, így a fő cél a tanuló érdeklődésének felkeltése az adott idegen nyelv iránt. Az oktatás az idegen nyelvi kommunikációra, mint kulcskompetenciára épül. A szabályozás alapján hetedik osztálytól heti két órában tanulják a tanulók az adott idegen nyelvet.

A Göllesz Viktor Szakiskola, Általános Iskola és EGYMI 1963-ban épült, hogy 120 férőhellyel gyógyító nevelő feladatokat lásson el. 1963-tól a 2000/2001-es tanévig a tanulásban akadályozottak alapfokú oktatását látta el az intézmény. A 2000-/2001-es tanévben már több mint 200 tanulót számlált, s ebben a tanévben az iskola profiljában jelentős változás történt. Bevezették az alapfokú oktatás mellé a speciális szakiskolai képzést is. Ezzel a feladattal az iskola kinőtte eredeti épületét és a megszűnt Báthory István Általános Iskola épületébe költözött, valamint a neve is megváltozott (Göllesz Viktor Speciális Szakiskola és Általános Iskola). A 2000/2001-es tanévtől kezdve az alábbi szakmák közül választhatnak a tanulók: sütőipari és gyorspékségi munkás (rész-szakképesítés), élelmiszer- és vegyiáru eladó, szobafestő (rész-szakképesítés) és parkgondozó. Újabb, igen fontos feladatot vállalt az intézmény 2008-ban, amikor autista csoportot indított. Az intézmény vezetősége sokat tesz a halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek képzéséért is. Az 1998/99-es tanévtől kezdve cigány nemzetiségi program épül be a pedagógiai programba, melynek célja a hátránykompenzáció és a beilleszkedés megkönnyítése (12).

A nyíregyházi Bárczi Gusztáv Általános Iskola, Készségfejlesztő, Kollégium és EGYMI 1928. március 26-án kezdte meg működését, mint a város

első kisegítő iskolája, majd 1951-től 1955-ig fokozatosan bentlakásos intézményként működött. Az intézmény keretein belül alakult meg az első Megyei Nevelési Tanácsadó. Az iskola 1991 óta fogad autista gyermekeket is. A 2000/2001-es tanévben megkezdődött a készségfejlesztői speciális szakiskolai képzés értelmileg akadályozott tanulók számára. A 2019/20-as tanévben 23 tanulócsoporthoz tartozott az intézményben, 214 tanulóval: nyolc tanulásban akadályozott csoport, tíz értelmileg akadályozott csoport, ebből öt a készségfejlesztő speciális szakiskolai csoport, és öt speciális autista csoport (13).

A vizsgálatba bevont tanulók két iskola tanulóinak közül kerültek ki. A Nyíregyházi Göllesz Viktor Szakiskola, Általános Iskola és EGYMI-ben két hetedik osztály van, az egyikben öt fő, a másikban tizenegy fő tanuló a német nyelvet; a két nyolcadik osztályban hat, illetve nyolc gyermek. A Nyíregyházi Bárczi Gusztáv Általános Iskola, Készségfejlesztő, Kollégium és EGYMI hetedik osztályban nyolcan, a nyolcadikban tizenegyen tanulják a németet. A két intézményben összesen 49 gyermek tanul német nyelvet. Közülük 25-en válaszoltak a kérdéseinkre (51%), ebből 15 tanuló a Gölleszből, 10 diák a Bárcziból. A vizsgálatban résztvevő tanulók mindegyike BNO F70 kóddal rendelkezett. A mintában olyan tanulók szerepelnek, akik rendelkeznek német nyelvtanulási tapasztalattal. Az interjú megkezdése előtt az iskola-vezetőkkel előzetes egyeztetés történt, akik minket helyen engedélyezték a vizsgálatot. A résztvevőket tájékoztattuk a kutatás céljáról, a kutatásetikai előírásokat betartottuk. A gyermekek szülei írásbeli nyilatkozattal járultak hozzá, hogy gyermekükkel interjú készüljön. Az iskolák vizsgálatba vonható tanulóinak között voltak olyanok, akik a vizsgálat idején betegek voltak vagy nem kívántak válaszolni kérdéseinkre, amit mi tudomásul vettünk. Ez azonban azzal a következménnyel járt, hogy nem tudunk a két iskolából minden 7. és 8. osztályos, német nyelvet tanuló gyermeket bevonni a vizsgálatba. A vizsgálatba 25 gyermek szüleit is

bevontunk, akiket szintén tájékoztattunk a kutatás céljáról, vonatkozó a kutatásaitikai előírásokat betartottuk.

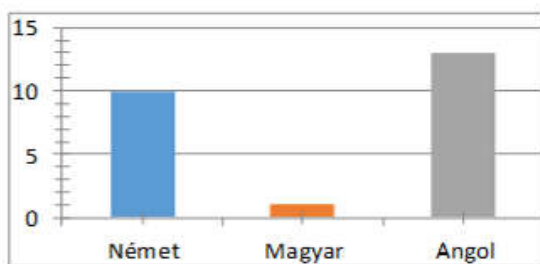
A vizsgált képet a gyermekeket tanító két nyelvtanárral készült félig strukturált interjú teszi teljessé. Az interjúk a válaszadókkal előzetesen egyeztetett helyszínen zajlottak. Az egyes interjúk kb. 30 percet vettek igénybe. A beszélgetéseket a válaszadók hozzájárulásával rögzítettük, a válaszokat az elemzés érdekében lejegyeztük.

A tanulói válaszok elemző bemutatása

A megkérdezett tanulók többsége lány (17 fő, 68%), kérdéseinkre 8 fiú válaszolt (32%). A legfiatalabb válaszadó 13 éves, a legidősebb 16 éves volt.

Elsőként arra kértük a tanulókat, hogy nevezzék meg azt az idegen nyelvet, amelyet saját maguk választanának és indokolják is meg a választ. A tanulók közül 14 (56%) az angolt, 10 (44%) a német nyelvet választaná. Egy roma tanuló úgy nyilatkozott, ő a magyart választaná idegen nyelvnek, mert ezzel a nyelvvel boldogul (1.ábra).

1. ábra. A tanulók idegennyelv-választása (fő). Forrás: Szerzők.

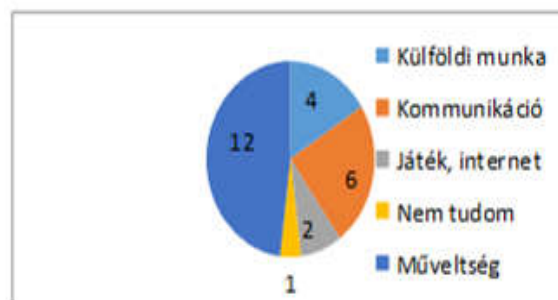

Az angolt választó tanulók közül öt nyilatkozta azt, hogy azért választaná az angolt, mert sokan használják világszerte, és ennek ismeretében az interneten is könnyebben lehet boldogulni. Az angolt választók 50%-a (7 fő) azt felelte, hogy könnyebb, mint bármelyik másik nyelv, és ezért tetszik nekik. Két tanuló nyilatkozta azt, hogy ebben kapna ott-honról segítséget. A németet

választók nagy része (nyolc fő, 32%), azzal indokolta választát, hogy valamilyen okból tetszik nekik a nyelv (pl. kiejtés, jó hangzás, könnyű kiolvasni, sok a hasonló szavunk). A németet választó tanulók közül kettő azt nyilatkozta, hogy ezt a nyelvet tanulja, ezért választaná.

A nyelvtanulási motiváció során gyakran szó esik integratív és instrumentális motivációról. Az integratív motiváció esetén a nyelvtanuló érdeklődik az idegen nyelv iránt, az instrumentális motiváció esetében gyakorlati célok miatt fejleszti nyelvtudását pl. jobb állás, magasabb fizetés. Az idegennyelv-választása után vizsgáltuk azt, miben látják a megkérdezett tanulók annak hasznát, ha tudnak az anyanyelvüktől eltérő nyelven is kommunikálni. A beérkezett válaszok pozitív attitűdöt mutatnak. A válaszadó diákok 48%-a (12-en) a nyelvtanulást a műveltség részének tartja, és motiválja őket, ha más országok kultúrájáról tanulhatnak. A tanulók 16%-a (négy fő) azt nyilatkozta, hogy azért tartja hasznosnak az idegen nyelvet, mert külföldön szeretne a későbbiekben munkát vállalni, és ehhez szüksége van nyelvismeretre. A tanulók 24%-a (hat fő) számára azért hasznos, hogy képes legyen kommunikálni a külföldiekkel itthon vagy akár egy külföldi utazás alkalmával. A válaszolók 8%-a (két fő) kifejezetten az internet használata miatt tartja hasznosnak az idegen nyelvet. Egy tanuló nem tudta megfogalmazni, miért fontos, vagy fontos-e egyáltalán az idegen nyelv ismerete (2.ábra). Ehhez kapcsolódóan kíváncsiak voltunk arra, hogy a tanulók szerint hol lehet használni a nyelvtudást.

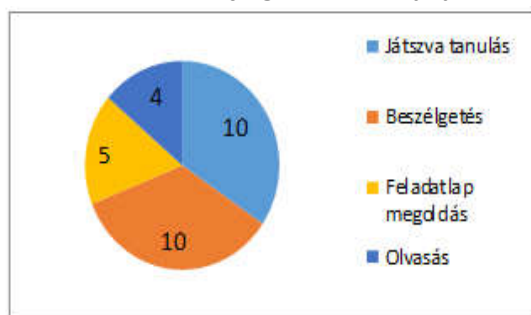
2. ábra: Az idegennyelv-tudás hasznosítása a válaszadók véleménye alapján (fő). Forrás: Szerzők.

A válaszolók 56%-a (14 diák) szerint külföldön tudná csak hasznosítani a nyelvet. A tanulók 24%-a (hat diák) szerint az internet használatát teszi könnyebbé az idegennyelv-tudás, míg 16%-uk (négy fő) szerint a munkában lehet a legjobban hasznosítani a nyelveket. A diákok 4%-a (egy tanuló) szerint nem lehet hasznosítani az idegennyelv-ismeretet.

A további kérdéseink arra vonatkoztak, hogy a tanulók miként vélekednek az iskolai nyelvoktatásról és hogyan zajlanak a nyelvóráik (3.ábra).

3. ábra. Tanórai tevékenységek. Forrás: Szerzők.

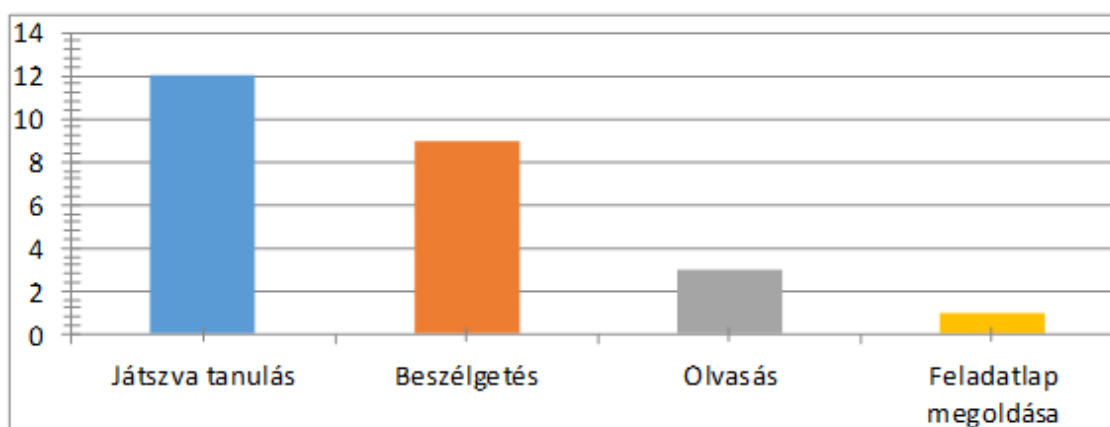

A diákok 40%-a (tíz fő) válaszolta azt, hogy játszanak a nyelvórán, további 40%-uk (tíz fő) azt mondta, hogy beszélgetnek.

Ezek a válaszok azt tükrözik, hogy a pedagógusok arra törekednek, hogy az idegen nyelven való kommunikációhoz szükséges képességeket fejlesszék, és olyan tudást adjanak át tanulónak, amit használni tudnak majd a későbbiekben. Erre a játék és a kommunikációs gyakorlatok olyan lehetőséget nyújtanak, amelyben a tanulónak sikerélménye van és ezáltal pozitívan viszonyul a nyelvtanuláshoz. A válaszok között nem fordult elő a tankönyvből való tanulás, de felmerült az olvasás és a feladatlapok megoldása, ami fénymásolt lapokat jelent. Ez arra utal, hogy még nincs bevált német nyelvkönyv, amelyet alkalmaznának a pedagógusok. A tanulók képességeihez próbálják igazítani a tananyagot, válogatják a feladatokat és arra helyezik a hangsúlyt, hogy a tanuló élvezze az órát.

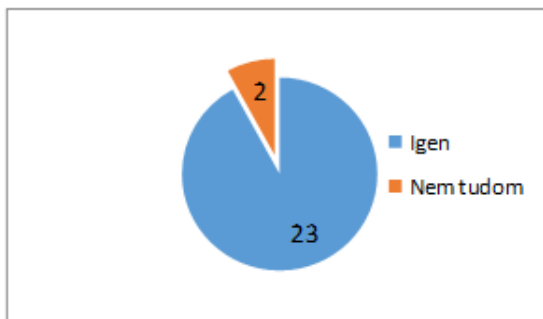
A tanórai tevékenységek esetében azt is mértük, hogy a tanulók által felsorolt tevékenységek közül melyek a legnépszerűbbek (4.ábra). A válaszok azt tükrözik, hogy sikeres a tevékenységek megválasztása, mert a játékos tanulás és a beszélgetés a legnépszerűbb a tanulók körében. A tanulók 28%-a (7 válaszadó) kifejezetten kiemelte, hogy az írásos feladatokat nem szereti. Az enyhe értelmi fogyatékos tanulók esetében nem kiemelt terület az írás és az olvasás, a hangsúly a beszéd-készségen és a hallott szöveg értésén van.

4. ábra. A leginkább kedvelt tanórai tevékenységek a válaszadók véleményei alapján (fő) Forrás: Szerzők.

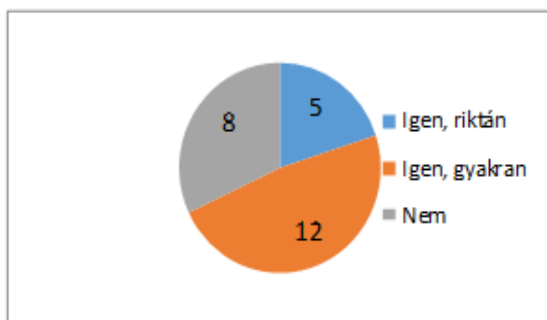
A tananyag elsajátításhoz kapcsolódóan kíváncsiak voltunk arra, hogy a tanulóknak van-e igényük tankönyvre (5. ábra). A tanulók 92%-a (23 fő) szerint hasznos volna, ha lenne az idegennyelv-tanulásához tankönyv. A válaszaik alapján többen foglalkoznának otthon a nyelvtanulással, ha készülné számukra egy német nyelvkönyv, amit elő tudnának venni. A tankönyvvel kapcsolatban kiemelték, hogy csak akkor lenne hasznos, ha jól illusztrált lenne, amiben könnyen el tudnak igazodni.

5. ábra. A tanulók tankönyv iránti igénye a válaszadók véleménye alapján (fő). Forrás: Szerzők.

A következő kérdés arra irányult, hogy használnak-e IKT eszközöket a tanórákon és ha igen, milyen gyakorisággal (6. ábra).

6. ábra: Az IKT eszközök használatának gyakorisága a válaszadók véleménye alapján (fő). Forrás: Szerzők.

A válaszadók 68%-a (17 diák) nyilatkozott úgy, hogy a tanórán használnak IKT-eszközt, a válaszok alapján ez minden esetben az interaktív tábla. Azok

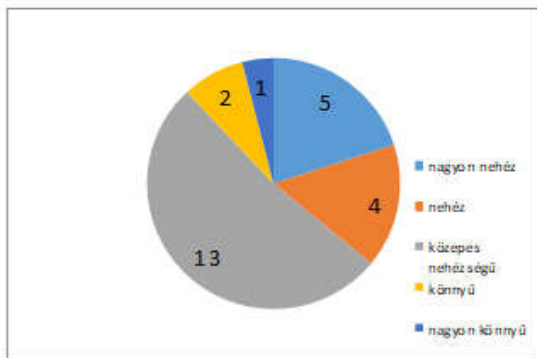
a tanulók, akik nem használják az interaktív táblát, azt nyilatkozták, hogy erre nincs lehetőség az iskolában vagy abban a tanteremben, amelyben az idegennyelv-órák zajlanak. Ez a fajta támogatás színesebbé teheti a tanórákat, mivel sok lehetőséget kínál az önálló munkától kezdve odáig, hogy a vetített tartalmakat elmentse, és a későbbiekben akár újra előhívja a tanár. Az interaktivitásának köszönhetően hosszabb ideig tudja fenntartani a tanulók figyelmét, ami a vizsgált csoport esetében igen nagy előny és segítség a pedagógusnak.

Ezek után arra is kíváncsiak voltunk, hogy az idegennyelv-órákhoz hogyan viszonyulnak a tanulók. Arra a kérdésre, hogy érzi magát a tanórán, a tanulók 92%-a (23 tanuló) válaszolta azt, hogy *jól érzi magát*. Ez ismét csak azt jelzi számunkra, hogy megfelelő módszereket használnak a pedagógusok a nyelvtanítás során. Csupán a tanulók 8%-a (2 diák) válaszolta azt, hogy az órához kapcsolódó érzéseik változóak. Ez azt jelentheti, hogy vannak számukra a tanórának nehezebb időszakai, amelyekhez negatív érzések kapcsolódnak és könnyebb részei, amelyeket pozitívan élnek meg. Ehhez kapcsolódóan arra a kérdésre, hogy szereti-e tanulni az adott nyelvet, a válaszolók 76%-a (19 gyermek) nyilatkozta azt, hogy *igen*, örömmel tanulja. A tanulók 24%-a (hat diák) válaszolta azt, hogy nem szereti, mert nehéz.

Az adott nyelvhez való viszonyulásból kiindulva vizsgáltuk, hogy mennyire érzik nehéznek a tanult idegen nyelvet. Annak ellenére, hogy a tanulók 92%-a (23-an) azt nyilatkozta, hogy jól érzi magát az idegennyelvi-órákon, és 76%-a (19-en) szereti tanulni az adott nyelvet, a válaszolók 88%-a (22 gyermek) mégis nehéznek érzi az idegen nyelvet (7. ábra). A nehézséget legtöbben annak tudják be, hogy a német nyelv szabályai eltérnek a magyar szabályoktól, ezért nehéz kiejteni a szavakat. A tanulásban akadályozott tanulók sajátosságaira épített tevékenységekkel, rövid párbeszédekkel, játékos feladatokkal és mozgással szinte észrevétlenül tanulhatnak a gyermekek. Az anyanyelv elsajátításához hasonló folyamatok során az idegen nyelv sza-

vai mellett bizonyos mértékig a nyelvtani szabályok is rögzülnek. Éppen ezért tartjuk fontosnak, hogy játékos formában tanulják az tanulásban akadályozott tanulók az idegen nyelvet, hogy használat közben rögzüljön a szavak és kifejezések helyes kiejtése, a nyelvtan kizárólag implicit módon jelenjen meg.

7. ábra: A tanult idegen nyelv nehézségi szintje a válaszadók szerint (fő). Forrás: Szerzők.

Végül azt vizsgáltuk, hogy a tanulók ki(k)hez tudnak fordulni otthon segítségért. A válaszok alapján a tanulók 84%-a (21 válaszadó) nem fordulhat szüleihez segítségért, mert azok nem beszélnek semmilyen idegen nyelvet. Ez azt jelzi számunkra, hogy kiemelten fontos a nyelvet oktató pedagógus személyisége és felkészültsége, hogy tudja segíteni a tanulók idegen nyelvi kompetenciájának fejlődését.

Szülői válaszok

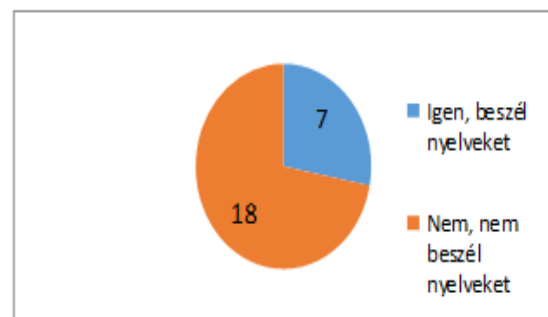
Az enyhén értelmi fogyatékos tanulók gyakran alacsony szociokulturális környezetben élnek, családjukban jellemző a szegénység és/vagy a munkanélküliség, szülei alacsony iskolai végzettségűek. A szülőkkel nem volt minden esetben lehetőségünk találkozni, mert sok a kollégista tanuló, ilyenkor a tanulók segítségét kértük, hogy juttassák el a kérdőívet szüleihez. A kérdőív 11, egyszerűen megfogalmazott kérdést tartalmaz. A vizsgálatba vont tanulók szüleit is meg kérdeztük, hogy vélekednek a nyelvoktatásról és a kérdőív elején a

szülők nyelvtudására is rákérdeztünk. Az enyhén értelmi fogyatékos tanulók szüleitől az eddigi vizsgálatok tapasztalatai alapján, kevés kérdőív érkezik be, de ezt a tendenciát mi nem tapasztaltuk, mert a tanulók szülei kitöltötték a kérdőívet (25 fő, 100%), bár egy részük hiányos volt.

A válaszok alapján a kitöltők 76%-a (19 fő) nő volt, 24%-uk (6 fő) férfi. A szülők közül 52% (13 fő) általános iskolai végzettséggel, 44% (11 fő) középfokú végzettséggel és egy felsőfokú végzettséggel rendelkezik. Az iskolai végzettséget azért tartottuk fontosnak, mert úgy gondoljuk, előre jelezheti azt, hogy milyen mértékben tud a nyelvtanulásban segíteni a gyermekének. Az életkort vizsgálva az látható, hogy a legfiatalabb kitöltő 30 éves volt, a legidősebb pedig 59 éves. A nyelvtanulás segítése szempontjából az életkor is jelzésértékű lehet. Feltételezzük, hogy a fiatalabb szülők jobban tudnak segíteni a gyermeküknek az idegennyelvtanulásban, hiszen ők is tanultak angolul vagy németet az iskolában.

A demográfiai kérdéshez szorosan kapcsolódva vizsgáltuk a szülők nyelvismeretét, melynek eredményeit a 8. ábra mutatja.

8. ábra. A szülők nyelvismerete (fő). Forrás: Szerzők.

A kitöltők 72%-a (18 szülő) nem beszél nyelveket, tehát valószínűleg segíteni sem tud a gyermekének annak elsajátításában. Hét fő (28%) beszél idegen nyelven, közülük alapfokon angolul négyen, egyéb nyelvet hárman beszélnek. További kérdéseink a gyermek iskolai tanulmányaira koncentráltak az idegen nyelv tekintetében. A szülői

válaszokból kiderül, hogy a gyermekük az iskolában németet tanul; egy gyermek tanul a német mellett, iskolán kívül angolul is. A szülők azzal indokolták a nyelvválasztást, hogy az adott iskola ezt kínálta, mint választható idegen nyelv. Egy esetben volt az az indok, hogy a későbbi boldogulást szem előtt tartva választották a németet.

Az iskolai idegennyelv-tanulásához kapcsolódóan azt is vizsgáltuk, vajon a szülők mennyire tartják fontosnak, hogy ismerjen a magyaron kívül más nyelveket is a gyermekük (9. ábra).

9. ábra: A nyelvórákon tanítandó főbb témák a szülők szerint (fő). Forrás: Szerzők.

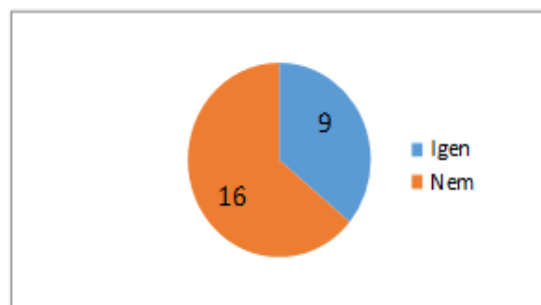
A szülők 84%-a (21 fő) válaszolta azt, hogy fontos, és úgy indokolták válaszaikat, hogy az idegen nyelv-tudás hasznos a mindennapi életben való boldoguláshoz, illetve külföldi munkavállalás esetén előnyt jelenthet. Az indokok között szerepelt továbbá az is, hogy az idegennyelv-ismerete biztonságot nyújt a külföldi utazás során. A válaszadók 16%-a (4 fő), nemmel felelt, mert azt látja, hogy nem megy a gyermekének a nyelv, és hiányzik a sikerélmény a tanórán. Ezen kérdéskörhöz kapcsolódóan a szülők elvárásait vizsgáltuk az idegen nyelv-oktatással kapcsolatban. A kitöltők 84%-a (21 szülő) azt válaszolta, szükségesnek érzi egy alapszintű tudás átadást, mely lehetővé teszi, hogy a gyermek boldoguljon a mindennapi életben és merjen megszólalni az adott idegen nyelven. Jól látható, hogy az elvárások egyeznek azzal, amiért fontosnak tartják az idegennyelv-oktatást. A

válaszolók 16%-a (4 fő) nem vár el semmit az idegennyelv-oktatástól.

Szerettük volna kideríteni, mit gondolnak az iskolai nyelvoktatásról, szerintük milyen ismerteket kellene a gyermekeiknek elsajátítani, mivel kellene nekik a tanórákon foglalkozniuk. A szülők szerint a legfontosabb az alapszavak elsajátítása (13 fő) és a bemutatkozás (8 fő). Kevésbé tartják fontosnak az ország-ismeretet és a játékos foglalkozásokat (2-2 fő). A további válaszokból az derült ki, hogy a szülők 72%-a (18 válaszadó) beszélget otthon a gyermekével arról, mi történik az iskolában és mit tanultak a tanórákon, azaz fontosnak tartja a gyermek német nyelvi kompetenciájának fejlődését.

Vizsgáltuk azt is, hogy a szülő ismeretei szerint a gyermek otthon foglalkozik-e az idegen nyelvvel, használ-e internetes oldalakat (10. ábra). A szülők válasza alapján a gyermekek 36%-a (9 diák) szokott a szülővel együtt idegen nyelvű oldalakat látogatni: főleg zenei oldalakat nézegetnek, de megjelent a válaszok között az utazással foglalkozó oldalak felkeresése is. Ezek azonban angol nyelvű oldalak, a válaszadók többsége nem keres fel német nyelvű oldalakat a gyermekével.

10. ábra: Idegen nyelvű internetes oldalak használata a szülők szerint (fő). Forrás: Szerzők.

Ezek után azt vizsgáltuk, hogy tapasztalnak-e nehézséget az idegen nyelvvel kapcsolatban. A válaszadók 88%-a (22 szülő) tapasztalt valamilyen nehézséget gyermekénél. A leggyakoribb probléma a szavak tanulása, illetve kiejtése, valamint a nyelvtani szabályok elsajátítása. Arra kérdésre, hogy milyen mértékben tudnak segíteni a válaszolók a gyerme-

küknek a válaszadók 72%-a (18 szülő), akik korábban azt nyilatkozták, hogy nem rendelkeznek nyelvismerettel, azt közölték, hogy nem tudnak segíteni gyermekük tanulmányaiban. A szülők 18%-a (5 felnőtt) tud és szokott is segíteni a tananyagban, ők leginkább a kiejtés javításában, a szavak kikérdezésében tudnak segítséget nyújtani.

A nyelvtanárok véleménye

Az idegennyelv-tanítás kihívást jelentő feladat tanulásban akadályozott tanulóknak, ezért vizsgáltunkba a megkérdezett gyermekeket tanító pedagógusokat is bevontuk. Úgy véljük, az interjúk elemzése segítségével átfogó képet kaphatunk a két nyíregyházi iskolában folyó németnyelv-oktatásról.

Az egyik válaszadó pedagógus 46 éves nő, a másik 63 éves férfi. Mindketten megyeszékhelyen, Nyíregyházán élnek. Mindketten végzett gyógypedagógusok, tanulásban akadályozottak pedagógiája szakirányon, mellett nyelvtanári végzettséggel is rendelkeznek (francia-német, orosz-német). Az egyik válaszadó 6 éve tanít német nyelvet az iskolában; eleinte óraadóként, a vizsgálat időpontjában főállásban. A másik válaszadó 2016-tól dolgozik jelenlegi munkahelyén gyógypedagógusként, ahol az értelmileg akadályozott tanulóknak kommunikációt, a tanulásban akadályozottaknak német nyelvet tanít 7. és 8. osztályban heti 2-2 órában. Meggyesné és Lesznyák (2014) szerint mindketten ideális pedagógusok, hiszen gyógypedagógusi és nyelvtanári végzettséggel, továbbá több éves nyelvtanári tapasztalattal is rendelkeznek (I4).

A nyelvtanítás és a nyelvtanulás során a nyelvkönyvnek meghatározó szerepe van, mert ezek jelentik a tanulók első, személyes nyelvtanulási tapasztalatait. A nyelvkönyv keretet ad, beosztja a tanítási programot, a nyelvtanárnak útmutatóként, támaszként szolgál. Ugyanakkor egyetlen tankönyv sem tud minden tanulócsoporthoz igazodni, és akadályozza a pedagógus kreativitását. Ha nincs tankönyv, az a tanulók számára a tanulási cél hiányát jelezheti (Ur 1996 idézi I3). Az egyik gyógypedagógus-nyelvtanár Kotzné Havas Erika és

Szendy Judit (2009) *Konfetti* című tankönyvét használja, melyhez munkafüzet és CD-melléklet is tartozik. A nyelvkönyv nem tanulásban akadályozott tanulóknak, hanem az általános iskolák 2-3. osztályos tanulóinak íródott, akik most kezdenek el németet tanulni. A *Konfetti* megtanít egyszerű kérdéseket feltenni, azokra röviden válaszolni, egyszerű helyzetekben németül megszólalni. A könyv színes, a névelők külön színnel vannak jelölve, dalok, mondókák egészítik ki a leckéket. A párbeszéddek rövid, könnyen megtanulható és eljátszható. A munkafüzet feladatai egyértelműek, változatosak, a tanulók könnyen megoldják, van sikerélményük, a képeket ki lehet színeztetni. A pedagógus úgy véli, a témák érdekesek, lehet róluk beszélgetni, akár országismereti témában is (pl. étkezési szokások Németországban, a német iskola).

A másik nyelvtanár 7. osztályban a *Hallo, Max 1.* (Krucik-Kempisty és mtsai, 2014), a nyolcadikban a *Wir lernen Deutsch 4* (Angeli és mtsai, 2017) című tankönyvet és a hozzá tartozó munkafüzetet használja. A *Hallo Max* tankönyvcsalád középpontjában a készségfejlesztés áll, ami integráltan történik, azaz párhuzamosan folyik a tankönyvben és a munkafüzetben. Az első kötet tankönyvében elsősorban a primer készségek (hallásértés és a beszéd-készség) fejlesztése kap hangsúlyt. A tananyag feldolgozása a kis lépések elve alapján történik, és a nyelvtan csak implicit módon jelenik meg. A *Wie lernen Deutsch 4.* a normál tantervű általános iskola negyedik osztálya számára készült. A könyvben a nyelvi kompetenciák fejlesztése élményszerű, feladat- és tevékenységközpontú formában, interkulturális és tantárgyközi megközelítéssel zajlik. A tankönyv színes, szórakoztatva tanít, számos játékos feladat, dal és vers található a kötetben.

Összességként elmondhatjuk, hogy eredményeink alátámasztják Meggyesné (2015) megállapítását, miszerint a speciális iskolákban használt nyelvkönyvek jellemzően a kisiskolások számára íródtak, akiknek érdeklődése, pszichés fejlettsége eltér a 15-17 éves tanulásban akadályozott tanulók helyezettől. Egyben ez azt is jelenti, hogy nem kerültek

olyan nyelvkönyvek a piacra, melyek célközönsége a tanulásban akadályozott diákok, vagy még nem kerültek alkalmazásra a megkeresett nyíregyházi iskolákban. Mindkét nyelvtanár a tankönyvön kívül különböző könyvekből, internetes oldalokról gyűjt olyan anyagokat, amelyeket jól lehet használni a tanításban differenciálásra, hiszen a gyermekek képessége és érdeklődése között nagy különbségek vannak. A kiegészítő anyagok összegyűjtése, szerkesztése azonban sok időt és energiát igényel a pedagógusoktól. Úgy vélik, szükség van a tanulásban akadályozottak számára készült tankönyvre, munkafüzettel és hanganyaggal kiegészítve. Azt javasolják, hogy a tankönyv érdekes feladatokat, színes képeket, rejtvényeket, színezőket, dalokat, verseket tartalmazzon. A tankönyv fedje le a hétköznapi témák egyszerű szókincsét országismerettel kiegészítve, tartalmazzon feladatokat, valamint a tankönyvhöz kapcsolódó interaktív táblán megoldható feladatok is.

A pedagógusok heti rendszerességgel használnak interaktív táblát, okostelefont vagy laptopot az órákon. A tanárok dalokat, verseket, videókat keresnek a gyermekeknek vagy a szótárban közösen keresnek meg egy-egy kifejezést. Az IKT eszközök a saját készítésű anyagok kivetítésére is alkalmasak. A gyermekekkel számos oldalt használnak, ahol játékosan tanulhatnak, például regenbogen, word-wall, quizlet, purposegames, learningapps.

A tanórákon mindketten törekednek a játékos feladatok használatára, például *Activity*, *Ki vagyok én?*, valamint memóriajátékokat, társasjátékokat játszanak németül. Igyekeznek az órákat érdekes, az életből vett tartalommal megtölteni pl. vásárlás, ételrendelés gyakorlása. Az egyik megkérdezett nyelvtanár tapasztalata szerint a gyermekek legjobban a társasjátékokat élvezik, mert sokan otthon nem szoktak társasozni, még a szüleikkel sem. A társasjáték megtanítja a gyerekeket az egymásra való odafigyelésre és a toleranciára.

Egy másik játék kezdetén a nyelvtanár gondol egy német szóra, leírja a táblára, hány hangból áll. A gyerekeknek ki kell találniuk a szót úgy, hogy mon-

danak különböző hangokkal kezdődő szavakat. Ha az adott hang szerepel a szóban, beírja a megfelelő helyre. A játékot először jól begyakorolták magyarul, később már németül játszották. A gyerekek többsége nagyon szereti a szókereső feladatot, mely mindig az aktuálisan tanult szókincshez kapcsolódik. Egy papírlapon a bal oldalon nyomtatott betűket látnak a tanulók. Jobb oldalra leírja a pedagógus, mely szavakat kell megkeresniük és áthúzni, hogy megkapják a megfejtést. (Segítségképpen meg lehet adni, hány hangból áll a megfejtés.) A szavaknál jelölik az irányt is - először csak balról jobbra kell keresniük a szavakat, majd fentről lefelé, lentől felfelé, végül jobbról balra is meg kell keresniük a megadott szavakat.

A játékos nyelvtanulást mozgással is kiegészítik, a lépegető játékban: 2-3 gyermek megáll a hátsó padnál. A tanár mond egy szót németül (később magyarul mondja, a tanulók pedig németül). Aki leghamarabb megmondja a jelentését, lép egyet. Az győző, aki elsőként elér a táblához. A taktilis érzékelés fejlesztését is célozza az a játékos feladat, amikor a pedagógus több érdekes dolgot visz az órákra pl. egy táskába tesz képeket, plüss állatokat, kislabdákat, és a gyerekeknek ki kell találniuk, hogy mi lehet a táskában, mi milyen színű lehet benne, majd válaszaikat összevetik a táska tartalmával.

A megkérdezett pedagógusok szerint a tanulásban akadályozott gyermekek nyelvtanulása során fejlődik a személyiségük, társas kapcsolataik megerősödnek, valamint nő az önbizalmuk. A nyelvoktatás ezen kívül lehetőség nyújt a tantárgyközi kapcsolatok kihasználására, a kulturális ismeretek bővítésére.

Az általunk megkérdezett pedagógusok szerint tanulásban akadályozott gyerekek idegen-nyelvtanulásánál nehézséget jelent, hogy nagy a különbség képességeikben és érdeklődésükben, ezért kiemelten fontos a differenciálás. Egyes tanulók nem elég kitartóak, többször negatív véleményük van saját magukról is pl. Ők úgysem tudok megtanulni idegen nyelvet. A tanárok ezért igyekeznek mindig biztatni, dicsérni a diákokat.

A tanulásban akadályozott tanulók nyelvtanulását anyanyelvi ismereteik is jelentősen befolyásolják. A tanulásban akadályozott tanulók beszédértése, beszédhanghallása, induktív gondolkodása elmarad többségi társaiktól, szókincsük szegényes, a mentális lexikon aktiválása esetükben bizonytalan. Az általunk megkérdezett pedagógusok is megjegyezték, hogy sok tanulónak magyar nyelvből is vannak komoly lemaradásai, olvasási, írási nehézségeik. Emiatt leginkább a hallás utáni tanulásra, a szavak, kifejezések játékos formában történő begyakoroltatására fektetik a hangsúlyt.

A vizuális megsegítés elengedhetetlen a nyelvórák során. A sok magyar-német szóazonosság megmutatásával és megtanulásával sikerélmény lehet a nyelvtanulás.

Az idegennyelv-tanítása új terület az enyhén értelmi fogyatékosok tanításában, ezért végezetül arra kértük válaszadóinkat, fogalmazzák meg, tapasztalataik alapján mi a nyelvtanítás célja a tanulásban akadályozott gyermekek esetén. A válaszokból az derült ki, hogy a tanulásban akadályozott tanulók idegennyelv-tanulásának célja, hogy növekedjen a tanulásra, a nyelvtanulásra, az önálló munkavégzésre való motivációjuk, önismertük, önbecsülésük, megismerjenek más nemzeteket, kultúrákat. Az egyik válaszadót idézzük: *Számomra az a legfontosabb, hogy érezzék jól magukat az órákon, ne érezzék újabb tehernek (a matematika, magyar, természetismeret stb. mellett).*

A tanulásban akadályozott tanulók nyelvóráin nem a korrekció a fontos, hanem a sok ismétlés és a gyakorlás. Nem az a cél, hogy a tanuló hibátlanul használja a nyelvet, hanem az, hogy meg merjen szólalni. Ezen kívül az idegen nyelvi fejlesztés, az iskola egyéb tevékenységeihez hasonlóan, hozzájárul a gyermekek általános kognitív képességeinek a fejlődéséhez is. A pedagógusok számára a tanulásban akadályozott tanulók nyelv-oktatása nem csupán nehézséget (*kibívás olyan órát tartani, amit élveznek a gyerekek*), hanem lehetőség is jelent, hogy segítsenek tanulóiknak kibontakoztatni képességeiket, fejlődni és átlépni saját határaikat.

Összegzés

Hazánkban a tanulásban akadályozottak idegen nyelv-oktatása számos területen szabad kezet ad az intézménynek (pl. választható nyelv, alkalmazott eszközök). A 32/2012. (X.8.) EMMI rendelet értelmében az intézmények személyi lehetőségei határozzák meg a választható idegen nyelvet. Ehhez kapcsolódóan a tanulmány első hipotézise szerint, ha lehetőségük lenne választani a tanulásban akadályozott tanulók szívesebben tanulnának angolt. Ezt nem csak a tanulói válaszok támasztották alá, hanem a szülői válaszok is. Azon szülők, akiknek gyermeke németet tanul, szívesebben venné, ha az intézményben lenne lehetőség angol nyelv tanulására is. Ez azért lehet így, mert az angol egy világnyelv, illetve az internet elsődleges nyelve. Kutatásunk azonban arra is rámutatott, hogy az intézmények nem mindig nyújtanak választási lehetőséget, általában egy nyelv érhető el a tanulásban akadályozottak számára.

A válaszokból az is jól látszik, hogy még nincs kialakult egységes módszer, az útkeresés folyamata zajlik, amit befolyásol az is, mit vár el a társadalom a tanulásban akadályozott tanulóktól az idegen nyelvi kompetenciával kapcsolatban. A pedagógusoknak az elvárásokhoz és egyéni képességekhez kell igazítaniuk a tanítási tartalmakat. Ezzel kapcsolatban a tanulói válaszokból az derül ki, hogy sok játékos feladattal találkoznak a tanórákon a diákok, ami miatt szívesen járnak a német nyelvórákra. Ugyanakkor a tanulói és szülői válaszok azt tükrözik, hogy sok nehézséget okoz az a tanulás során az, hogy a tanult idegen nyelv szabályai eltérnek a magyar nyelv szabályaitól. Emiatt a kettőség miatt a tanulmány azon hipotézisét, miszerint a tanulásban akadályozottak pozitívan viszonyulnak az idegen nyelvhez nem tudtuk egyértelműen igazolni. A tanórákon jól érzik magukat a gyermekek és fontosnak tartják a nyelvismerttet, de az említett nehézségek miatt kudarcokat tapasztalnak a nyelvtanulással kapcsolatban.

Az információrobbanás miatt mindennapjaink részévé vált az idegen nyelv ismerete és használata.

Ezt a kutatásban résztvevő szülők is érzik, mert fontosnak tartják, hogy gyermekük legalább alapszinten ismerjen egy idegen nyelvet. Ezzel az eredménnyel tudtuk igazolni a tanulmány második hipotézisét.

A gyakorláshoz kapcsolódó feltevésünk szerint a tanulók leggyakrabban az interneten használják a tanult nyelvet. Ezen feltételezést alátámasztották a válaszolók, azzal kiegészítve, hogy a későbbiekben majd külföldi tartózkodás, munkavállalás illetve utazás során szeretnék hasznosítani az tudásukat. A pedagógusok a nyelvtanulás gyakorlati hasznosságán túl kiemelték az önbizalom és az interkulturális kompetencia területére tett jótékony hatását is. A nyelvtanárok folyamatosan pozitív megerősítést nyújtanak a tanulóknak, igyekeznek minden német nyelvi produkciójukat (írásbeli, szóbeli) megdicsérni. A tanulók és a nyelvtanárok válaszai alapján az értelmezhető, hogy van igény a mindkét részről a tankönyvekre, munkafüzetekre. Ezért azt tartjuk legszükségesebbnek a nyelvoktatással kapcsolatban, hogy az eddigi tapasztalatokra alapozva sikerüljön a tanulásban akadályozott tanulók részére német nyelvoktató tankönyvet létrehozni. Ez támogatná a pedagógusok munkáját is és a válaszok alapján segítené a tanulók haladását is. A megfelelő tankönyv hiányában a pedagógusok a többségi tantervű általános iskola alsó tagozatosainak írt nyelvkönyveket használja, melyek nem minden esetben felelnek meg a serdülőkorú tanulók érdeklődésének. A tanárok ezért számos kiegészítő feladatot készítenek vagy keresnek az interneten, hogy az óráik színesek, változatosak legyenek. Ezen kívül a pedagógusok igyekeznek könnyebbnek és nehezebbnek ítélt feladatokat is vinni az órákra, hiszen a csoportokban elengedhetetlen a differenciálás. A megkérdezett nyelvtanárok azt mondják, az élménypedagógia és a játékos feladatok szükségesek a tanulók nyelvtanulás iránti érdeklődésének és motivációjának fenntartásához.

A közelmúltban elérhetővé vált a tanulásban akadályozott tanulók számára készült angol nyelvkönyv, és reméljük, hamarosan a német nyelvű

változat is elérhető lesz, ezzel megkönnyítve a tanulókat, a szülőket és a nyelvtanárok munkáját.

Irodalom

- Angeli Éva, Bihari Mariann, Jámbor Lajos, Jécsai Zoltán (2017). *Wir lernen Deutsch 4* EKE OFI, Budapest.
- Elzbieta Krulak-Kempisty, Lidia Reitzig, Ernst Endt, Sárvári Tünde, Gyuris Edit (2014). *Hallo, Max 1*. Klett Kiadó, Budapest.
- Kotzné Havas Erika, Szendy Judit (2009). *Konfetti*. Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, Budapest.
- Mályusz Enikő, Mező Katalin (2017): Diszlexiával németül. *Különleges Bánásmód*, 3. (4). 67–75. DOI [10.18458/KB.2017.4.67](https://doi.org/10.18458/KB.2017.4.67)
- Meggyesné Hosszu Tímea (2015) *A tanulásban akadályozott gyermekek idegen nyelv tanításának kérdései*. Szeged, Szegedi Tudomány Egyetem JGYPK, Gyógypedagógus-képző Intézet.
- Meggyesné Hosszu Tímea, Lesznyák Márta (2014) *Az idegen nyelvet tanító pedagógusok módszertani repertoárja a tanulásban akadályozott gyermekek iskoláiban*. Az előadás elhangzott: XIV. Országos Neveléstudományi Konferencia 2014. november. 6-8.
- Nikolov Marianne (2011). Az idegen nyelv tanulása és a nyelvtudás. *Magyar Tudomány*. 2011(9), 1048-1057.
- Téglás Zsolt (2017): *A nyelvtanulás jelentősége*. <http://nyelvicentrum.com/node/1677>
- I1: KSH jelentés. Web. <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/oktat/oktatas1920/index.html> Letöltés. 2021.11.10.
- I2. Nyíregyházi Bárczi Gusztáv Általános Iskola, Képességfejlesztő Iskola, Kollégium és EGYMI <http://barczisuli.hu/tortenetunk/>
- I3. Nyíregyházi Göllesz Viktor Szakiskola, Általános Iskola és Egységes Gyógypedagógiai Módszertani Intézmény pedagógia programja. <http://www.gollesz.hu/index.php/iskolank/iskolank-tortenete>